

ерудицію і культуру. Тому людина, яка присвятила себе дітям, приречена повсякденно вдосконалювати себе саму і світ навколо себе. «Як би не була людина талановитою, якщо не буде вчитися на досвіді – ніколи не буде гарним педагогом». А.С.Макаренко не пропонує готових рецептів. Тільки хист учителя, виховний вплив колективу та гідна мета, заради якої треба тяжко і наполегливо працювати, можуть допомогти в цій професії.

Подальше вивчення спадщини А.С. Макаренка безумовно відкриє нові грані в його спадщині, сприяючи переосмисленню й розвитку основ сучасної педагогічної теорії й практики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Макаренко А.С. Сочинения: В 7-ми т. – Т. 5. – М., 1957-1958.
2. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8-ми т. – Т.4. – М., 1984.
3. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8-ми т. – Т.8. – М., 1986.

УДК 37(091)

СОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ У СВІТЛІ ТРАДИЦІЙ ПЕДАГОГІКИ А.МАКАРЕНКА

М.Ю.Твердохлеб
(Слов'янськ)

Автор статті в процесі вивчення та аналізу спадщини А.Макаренка встановлює просторово-часовий зв'язок з найактуальнішими проблемами сучасності: виховання соціально активної особистості школяра. На особливу увагу у соціально-педагогічній системі видатного педагога заслуговує питання про виховання особистості і соціальної «активності» учнів, її суспільної спрямованості як методологічної основи в розв'язанні проблеми формування соціальної активності молодших школярів.

Ключові слова: соціальне виховання, педагогічна система виховання А.Макаренка, суспільна активність, виховання активної особистості, формування соціальної активності школярів.

Автор статьи в процессе изучения и анализа наследства А.Макаренка устанавливает пространственно-временную связь с самыми актуальными проблемами современности: воспитание социально активной личности школьника. Особенное внимание в социально-педагогической системе выдающегося педагога уделено вопросу воспитания личной и социальной «активности» учеников, ее общественной направленности, как методологической основы в решении проблемы формирования социальной активности младших школьников.

Ключевые слова: социальное воспитание, педагогическая система воспитания А.Макаренка, общественная активность, воспитание активной личности, формирование социальной активности школьников.

The author of the article in the process of study and analysis of inheritance of A. Makarenko establishes a spatio-temporal connection with same the issue of the day of con-

temporaneity: education socially active personality of a pupil. The special attention, in the socially-pedagogical system of prominent teacher, is spared to the question of education of the personal and social «activity» of students, its public orientation, as methodological basis in the decision of problem of forming of social activity of junior schoolchildren.

Keywords: *social education, pedagogical system of education of .Makarenko, public activity, education of active personality, forming of social activity of schoolchildren.*

Актуальність та зв'язок з важливими науковими темами. Життя вимагає від сучасної особистості більш активної життєвої позиції, вибору загальнолюдських цінностей, суспільної моралі, які неможливо собі уявити без складової соціальної культури – виховання соціальної активності особистості. Завдяки цим особистісним якостям відбувається загальний суспільний прогрес, рух до ідеалів демократії, цивілізації, громадянського суспільства.

Ситуація соціального розвитку викликає занепокоєння та стурбованість широкої наукової громадськості. «Сьогодні в Україні, – наголошує академік О.Сухомлинська, – спостерігається формування феномена «аморальної більшості», яка не визнає чесності і порядності нормами соціальної поведінки, відмовляється від принципів загальнолюдської моралі, якщо вони не пов'язані з особистим добробутом» [6, с.7]. На жаль, «виховання сьогодні – це процес з дуже багатьма невідомими, яких з кожним днем стає дедалі більше» [там само]. Усвідомлюючи всю серйозність і складність такого положення, серед пріоритетних завдань освітньої політики в Україні, зазначених в нормативно-постановчих документах [2;7;8], значна увага приділяється вихованню особистісної творчості, ініціативності, активності. Остання передбачає формування цінностей особистості, «активної життєвої позиції людини, яка виявляється в її принциповості, послідовному відстоюванні своїх поглядів, ініціативності, діловитості, психологічній налаштованості на діяльність» [1, с.21].

З урахуванням актуальності та державної значущості завдання, що стоїть перед освітянами, виникає нагальна потреба в переорієнтації середньої освіти на виховання соціально активної молоді. Це насамперед зумовлює модернізацію навчально-виховного процесу в школі – пошуки ефективних форм і методів соціального виховання «дитинства», покликаних стимулювати особистісну активність школярів в напрямку їх соціальної діяльності – як вирішального чинника підготовки кваліфікованих фахівців, становлення майбутніх громадян своєї держави.

Керуючись «Національною доктриною розвитку освіти», де зазначено, що «освіта має гуманістичний характер і ґрунтується на культурно-історичних цінностях українського народу, його традиціях і духовності» [3, с.182], ми звертаємось до соціально-педагогічної спадщини педагога світового рівня – Антона Семеновича Макаренка.

Увага до концепції колективного виховання видатного педагога зумовлено національною та історичною цінністю, унікальною реалістичністю його педагогічного мислення, актуальністю ідей та відповідністю сучасним запитам соціального виховання, які з певних позицій можуть розглядатися як

методологічна основа в дослідженні процесу формування соціальної активності учнів початкової школи.

І зараз у багатьох країнах світу відоме ім'я Антона Семеновича Макаренка. Люди, як і раніше, цікавляться багатим педагогічним досвідом, вивчають його гуманістичну систему, друкують його праці, створюють центри Макаренкової спадщини. Армія прихильників і послідовників його творчості безперечно є і залишатиметься нескінченною.

Аналіз останніх публікацій. Серед представників наукових кіл і широкої громадськості навколо спадщини видатного педагога й досі не вичають суперечки, дискусії, не згасає зацікавленість особистістю керівника унікального педагогічного експерименту. Роль А.Макаренка в науці, неординарність його педагогічної думки висвітлено в публікаціях науковців, як от: А.Абаринів, З.Борисова, Н.Видолоб, С.Карпенчук, О.Макагон, М.Сметанський, О.Рега, Г.Хиліг. Новаторський аспект ідей Антона Семеновича плідно вивчався Н.Абашкіною, Ю.Азаровим, М.Библюк, М.Євтухом, І.Зязюном, Т.Корабльовою, М.Красовицьким, Н.Ничкало, В.Струманським, Г.Троцько, М.Ярмаченком. І зараз педагогічна палітра гуманіста-колективіста А.Макаренка є об'єктом вивчення значної кількості кандидатських та докторських дисертацій вітчизняних учених: В.Бобрицької, Н.Бурлаки, В.Бучківської, І.Гайди, П.Лисенко, Н.Носовець, С.Огірок, Ю.Ревук, О.Тесленка та багатьох інших.

Мета і завдання публікації. Метою публікації є звернення до оригінальних ідей і цікавого досвіду гуманістичної Макаренкової педагогіки 30х років і спроба їх висвітлення відповідно до досліджень процесу формування соціальної активності молодших школярів. *Завданням* статті є розкриття позачасової унікальності, далекосяжності, дієвості історичної спадщини Макаренкової системи колективного виховання активного громадянина у ракурсі сучасної проблеми формування соціальної активності молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Не можна лишитися байдужим, вивчаючи досвід корифея вітчизняної педагогічної думки, який приваблює своєю натхненністю, професійною відданістю, педагогічною прозорливістю, особистісним гіпнозизмом. Вольовий, рішучий, комунікативний, А.Макаренко прикладом власної активності, особливо в професійній діяльності, пропагував важливість виховання дієвих у всіх сферах суспільного життя особистостей, які корисною «практикою» реалізовуватимуть власний потенціал, зокрема у праці та навчанні. Він умів творчо працювати з дітьми, батьками та громадськістю.

Створюючи новаторську педагогіку, засновану на зв'язку людини з суспільством у складній соціальній ситуації 30-х років (на відміну від суперечливих офіційних класово-ідеологічних настанов тих часів) він по-іншому бачив побудову кращого майбутньої держави. Увага радянської влади, зверненість до особистості дитини в педагогіці А.Макаренка набувала іншої сутності, якісно іншого ставлення, прийняття своєрідності, унікальності кожної дитини. І коли влада орієнтувалася на більш молодих представників суспільства лише як на «засіб», Антон Семенович уважав дітей завжди «метою»: «Виховання

дітей – найважливіша галузь нашого життя. Наші діти – це майбутні громадяни нашої країни і громадяни світу. Вони творитимуть історію» [4].

У керованих ним освітньо-виховних закладах педагог намагався використати притаманну суспільству маніпуляцію людьми, демонструючи відповідне ставлення до гідності дитини, враховуючи її потреби та запити. А.Макаренко проявляв істинний гуманізм, інколи дещо сувору, але батьківську турботу, піклування, справжню повагу, любов педагога до дітей.

У цілому, саме тому його педагогічні принципи перевтілювалися в здобутки масштабного соціального експерименту, де виховний процес базувався на пріоритетах «громадянськості» та методиці виховання особистості в колективі («виховання в колективі, для колективу, через колектив»); оптимізмі і гуманізмі у ставленні до дітей («якомога більше вимогливості до людини і якомога більше поваги до неї»), при цьому враховувалася важливість створення атмосфери радісного життя та праці (трудоий аспект виховання: «У моїй теоремі про активність і гальма без трудового виховання обійтися не можна»), що загалом було підпорядковано найважливішому закону – «закону руху колективу»: жити напруженим життям, прагненням до своєї мети, завдяки стрункій системі «перспективних ліній». Про це А.Макаренко у «Педагогічній поемі» писав так: «Людина не може жити на світі, якщо у неї нема попереду нічого радісного. Істинним стимулом людського життя є завітрина радість... Виховати людину – значить виховати в неї перспективні шляхи, на яких розташовується завітрина радість» [4, с.7].

Унікальність розробленої талановитим педагогом теорії виховання полягає в прозорливості, далекосяжності проекту, адже він орієнтувався на створення програми активної людської особистості, активного громадянина не тільки тепер, але й на майбутнє. Ми вважаємо, активність громадянина передбачає і соціальну активність людини в її різних суспільних проявах. Насамперед слід зважати на відмінності виховних завдань А.Макаренка та нашого дослідження. Його методика стосувалася здебільшого дітей з девіаціями, антисоціальними відхиленнями в поведінці, негативному ставленні до моральних норм суспільства (бо вони перебували на найнижчому рівні морального розвитку)[4]. Тобто були соціально активними, але з негативним знаком. Ми ж у своєму дослідженні орієнтуємося на молодших школярів загальноосвітнього виховного закладу (учнів з іншим рівнем морального розвитку), на відміну від контингенту вихованців колонії та комуни, керованих А.Макаренко. При цьому розвиток позитивної соціальної активності ми вважаємо не тільки рисою особистості, характеристикою моральної соціально-спрямованої діяльності, а й дієвим засобом, що дозволяє особистості контролювати умови власного розвитку.

Варто сказати, що у «творчості» видатного педагога багато уваги приділено вихованню дитини в сім'ї як базису особистісного становлення дитини та відповідно її соціальної активності (з чим ми повністю згодні). Звертаючись до батьків, він наголошував на важливості формування «батьківського авторитету», що «ґрунтується на справжній громадянській діяльності, на громадянському почутті, на знанні життя дитини, на допомозі їй, на відповідальності за її виховання....»[5,

с.276]. «Ваша справжня поведінка – вирішальна річ». «Батьківська вимога до себе, батьківська пошана до своєї сім'ї, батьківський контроль над кожним своїм кроком – ось перший і найголовніший метод виховання» [там само, с.265]. Ми поділяємо погляди А.Макаренка стосовно необхідності активності батьків проявлятися не тільки на роботі чи суспільстві, а й удома – у сім'ї....Усе, що діється в країні, через душу й думку батьків, повинно приходити до дітей [там само, с.264]. У нашому дослідженні ми акцентуємо увагу на залучення дитини в сім'ї до колективного життя, до позитивних взаємин з іншими, до виховання відповідного ставлення до праці, орієнтуємо на естетичні та моральні пріоритети. Отже, колектив, наразі і сімейний, надає можливість дитині вже зараз набувати, проживати ситуацію суспільного досвіду. Тим більше, що наступним життєвим кроком дитини буде перехід від сімейного колективу до дитячого, а саме –шкільного колективу. Макаренко окреслив його як «соціальний живий організм», як «первинний колектив» з ознаками: мажору, бадьорості, постійної готовності до дії, відчуттям власної гідності; з діловими й емоційними відносинами, що мають бути опосередковані суспільно-коштовним і особисто значущим змістом спільної діяльності, – навчанням. Адекватність цих положень стосується й дослідження соціальної активності молодших школярів, бо вік дитинства є найбільш чутливим до всіх соціальних перетворень, зокрема в умовах навчально-виховного процесу школи. У зв'язку з цим постає питання про важливість і необхідність дитячої гри як в дошкільному віці, так і в початковій школі, попри те, що для школярів головною справою стає навчання. А.Макаренко зауважував, що гра має важливе значення в житті людини, вона є підготовкою до праці і має поступово замінюватися працею. Поряд з цим він виділяв важливість організації трудового виховання дітей з метою їх трудової підготовки до життя в суспільстві. Чітка система трудових доручень (для різного віку), методика керівництва дитячою працею та засоби її організації, методи залучення дітей до праці, індивідуального підходу, побудови колективних взаємин, засоби заохочення та оцінювання дитячих зусиль, розроблені А.Макаренком, можуть, до речі, бути розглянуті як характеристика одного з виділених нами компонентів соціальної активності молодших школярів – трудової активності.

Вагомими видаються міркування Антона Семеновича стосовно культурологічного (також присутнього в теорії колективного виховання) аспекту позашкільного виховання, позанавчального впливу соціуму як необхідності придбання дітьми соціально-позитивного досвіду (зустрічі з представниками різних професій, екскурсії, походи до театру, на концерти), розуміння інших людей, зміна духовної та створення власної системи цінностей, адже «людина виховується цілим суспільством». Він був певен, що соціальне оточення школярів містить у собі багатогранний виховний потенціал, тому визначає необхідність гармонійної взаємодії колективу, організації «спільності» середовища й самодіяльності підростаючої особистості як спільне задоволення природних потреб дитини. Тобто наші міркування стосовно важливості організації навчально-виховного процесу початкової школи, її взаємодії з соціальним оточенням, як розвиваючого і виховуючого середовища, так чи інакше перетинаються з ідеями великого педагога.

На жаль, на сторінках однієї статті неможливо ґрунтовно розкрити весь арсенал педагогічної мудрості А.Макаренка, тому сподіваємося продовжити висвітлення виховного потенціалу його надбань в інших публікаціях, оскільки, як говорив майстер «виховувати дитину правильно і нормально набагато легше, ніж перевиховувати» [5, с.260], що «вимагає й більших зусиль, і більших знань, більшого терпіння...»[там само, с.261].

Варто сказати, що вся педагогічна площина теорії Макаренка сповнена соціальним змістом. Незважаючи на те, що великий педагог не використовував термін «соціальна активність особистості», ми певні, що саме це він мав на увазі, коли не деклараціями, а своїм життєвим кредо зробив виховання «нової людини»: активної за своєю суттю, спроможної творити майбутню історію. Очевидним є існування певного зв'язку між його ідеями соціального виховання та сучасними пріоритетами виховання соціальної активності молодшого школяра, бо провідною тенденцією сучасної педагогічної науки є звернення до людини, переорієнтація на соціальний розвиток особистості.

Висновки. Отже, проаналізувавши та узагальнивши основні пріоритети педагогічної спадщини А.Макаренка, можна стверджувати, що провідні ідеї його авторської педагогіки здебільшого стосуються соціального виховання школярів, створюють умови для практичної реалізації їх суспільної активності. Безперечно, це є свідченням того, що проблема виховання дитини активною, дієспроможною особистістю хвилювала А.Макаренка й спонукала до створення та впровадження в життя відповідної «виховної системи». Останню, безсумнівно, можна вважати методологічною передумовою сучасних уявлень про досліджуваний нами феномен соціальної активності молодших школярів.

Враховуючи специфіку сучасного виховання в Україні та різновекторні погляди науковців на багатогранну творчість А.Макаренка, вивчення та усвідомлення діалектики його соціально-філософських виховних положень вимагають їх подальшої інтеграції в навчально-виховний процес сучасної школи, зокрема у відповідності до процесу формування соціальної активності молодших школярів, оскільки в освітньому просторі України саме ці питання стають усе більш актуальними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сухомлинська О.В. Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового виміру //Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992–2002: Збірн. наук. праць до 10–ти річчя АПН України.– Ч.1.– Харків, 2002.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К., 1997.
3. Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи). – К., 2003.
4. Закон України «Про освіту» //Законодавчі акти України з питань освіти/ Верховна Рада України. Комітет з питань науки і освіти. – К., 2004.
5. Постанова Колегії МОН України та Президії АПН України №12/5 від 22.11.2001 р. «Концепція загальноосвітньої середньої освіти (12-річна школа)» // Нормативно-правове забезпечення освіти: У 4-х ч. – Ч.1. – Х., 2004 С.107-128.

6. Указ Президента України від 17.04.2002 р. №347/2002 «Про Національну доктрину розвитку освіти» // Законодавчі акти України з питань освіти/ Верховна Рада України. Комітет з питань науки і освіти. – К., 2004.

7. Макаренко А.С. Книга для батьків. Лекції про виховання дітей. – К., 1972.

8. Макаренко А.С. Соч. в 8 т. – Т. 7 – 1983–1985.

УДК:37(09) (477)

**МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ
В ПЕДАГОГІЧНОМУ ДОСВІДІ
А.С.МАКАРЕНКА**

**І.Г.Рибачук
(Рівне)**

У статті виокремлюються аспекти естетичного виховання в педагогічному досвіді А.С.Макаренка. Особлива увага зосереджується на музиці як засобі виховного впливу на його вихованців.

Ключові слова: педагогічний досвід А.С.Макаренка, естетичне виховання, клуб, клубна робота, гурток, засоби музично-естетичного впливу.

В статье раскрыты аспекты эстетического воспитания в педагогическом опыте А.С.Макаренко. Особое внимание сосредоточено на музыке как средстве воспитательного влияния на его воспитанников.

Ключевые слова: педагогический опыт А.С.Макаренко, эстетическое воспитание, клуб, клубная работа, кружок, средства музыкально-эстетического влияния.

In this article the aspects of aesthetically beautiful education are selected in pedagogical experience of A.S.Makarenko. The special accent is concentrated on music as mean of an educate influence on his pupils.

Key words: pedagogical experience of A.S.Makarenko, esthetic education, club, club activities, youth section, the means of musical and esthetic impact.

Обґрунтовуючи найважливіші питання, пов'язані із вихованням особистості, класики педагогіки надавали великого значення естетичному розвитку людини. І це не випадково, оскільки естетичне виховання є важливим компонентом виховної системи. Неможливо виростити повноцінну особистість без виховання в неї почуття прекрасного. Розвиток у підростаючого покоління цього почуття є головним із найважливіших завдань педагогіки, адже кожна людина за своєю природою – художник або музикант, поет або прозаїк, композитор або гармонійно вихована людина, яка точно розуміє красу природи й людського співіснування. Розуміючи це, великої уваги естетичному вихованню в своїх закладах приділяв А.С.Макаренко – український педагог, досвід якого й понині не втрачає своєї актуальності як у вітчизняній, так і у зарубіжній педагогіці